

Просторово-мнестична модель девіантної поведінки: топология феноменологічного простору і асоціативність пам'яті в контексті девіантної поведінки

Олена Данілова*

Кандидат психологічних наук, доцент
Національний університет «Одеська Морська Академія»
65000, вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6151-0774>

Дмитро Арабаджи

Кандидат богословських наук
Одеський Національний університет ім. І.І. Мечникова
65000, вул. В. Змієнка, 2, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-6746-3765>

♦ **Анотація.** Стаття присвячена розробці трихотомічної просторово-мнестичної моделі девіантної поведінки в контексті асоціативності пам'яті. Теоретичною основою дослідження виступило уявлення про феноменологічний простір як первинну матрицю свідомості, в якій мислення, пам'ять і поведінка організовуються топологічно. Простір розглядався не як фізична даність, а як структуроване поле переживання, що формується у взаємодії сприйняття і психічних функцій. Особлива увага приділялася асоціативності пам'яті як здатності здійснювати переходи між елементами досвіду, забезпечуючи смислову зв'язність свідомості. Актуальність дослідження обумовлена зростанням інтересу до проблеми когнітивних карт і просторової організації пам'яті в сучасній науці. Мета дослідження – теоретично та емпірично обґрунтувати існування кореляції між асоціативністю пам'яті, топологічними характеристиками феноменологічного простору та формами девіантної поведінки. Методологія включала феноменологічний аналіз, теоретичне моделювання та емпіричне дослідження. Емпіричний етап реалізовано із застосуванням Word Association Test. Розроблено процедуру операціоналізації топологічних характеристик простору на основі асоціативних показників (індекси безперервності, протяжності, структурованості, тривимірності та нескінченності). Результати дослідження показали, що у більшості респондентів домінують помірні значення безперервності та структурованості феноменологічного простору при відносно високій протяжності та середньому рівні його відкритості. Виявлено, що варіативність асоціативних переходів відображає ступінь організованості ментального простору і може бути пов'язана з регуляторними механізмами поведінки. На основі аналізу топологічних параметрів і характеру асоціативних зв'язків запропоновано типологію потенційних девіантних проявів. Виділено чотири типи девіації: ситуативну, що пов'язана з локальними порушеннями безперервності; ціннісно-екзистенційну, зумовлену зниженням структурованості смислового простору; циклічну, що виникає внаслідок повторюваних асоціативних траєкторій; та інтелектуально-символічну, яка проявляється у надмірній абстрактності та розширенні асоціативного простору. Отримані результати свідчать про можливість використання топологічних характеристик феноменологічного простору як індикаторів когнітивних передумов девіантної поведінки. Практична цінність роботи полягає в можливості використання запропонованої моделі для діагностики та прогнозування девіантних форм поведінки у психологічній практиці, а також у дослідженнях когнітивної психології, психотерапії та поведінкових наук

♦ **Ключові слова:** системний підхід; структура феноменологічного досвіду; когнітивно-просторова організація; патерни поведінкової регуляції; психологічна ригідність

Приклад цитування:

Danilova, O., & Arabadzhly, D. (2026). A spatial-mnestic model of deviant behaviour: The topology of phenomenological space and the associativity of memory in the context of deviant behaviour. *The Bulletin of National Defence University of Ukraine*, 21(2), 16-26. doi: 10.33099/2617-6858-26-21-2-16-26.

Історія статті: Отримано: 22.10.2025; Доопрацьовано: 01.03.2026; Прийнято: 30.03.2026; Опубліковано: 16.04.2026

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

◆ Вступ

За уявленнями сучасної когнітивної науки простір – первинна матриця, що обумовлює мислення людини. Остання не просто живе в просторі, вона мислить просторовими категоріями. Сприйняття фізичного простору і, як наслідок, поведінка людини залежать від того, який відбиток на неї накладуть психічні функції, такі як пам'ять, мислення, увага та інші. В результаті фізичного сприйняття реального простору, співпраці цього сприйняття з психічними функціями і проєкції результату на зовнішній простір народжується феноменологічний простір. З усіх відомих психічних функцій пам'ять входить до числа найістотніших, фундаментальних характеристик, що вносять емерджентний внесок у формування свідомості. Системне вивчення кореляцій між феноменологічним простором, представленим топологічно, пам'яттю (вибірковістю, асоціативністю, довготривалістю, відтворюваністю, контекстністю) і форматами девіантної поведінки, таким чином, виявляється темою актуальною, з якою перетинаються дослідження останніх років.

Так, J. Colelli (2025) робить спробу інтегрувати феноменологічний опис досвіду з когнітивними теоріями. Автор говорить про «чистий досвід» – це не суб'єктивний досвід, а те, що залишається після того, як відкинуті всі індивідуальні та контекстуальні особливості. «Чистий досвід» – міст між переживанням і когнітивною наукою. Дослідження з'ясовує, які структури досвіду роблять можливими, наприклад, увагу або пам'ять як феноменальні явища. Поняття адаптації тут не застосовується, оскільки мова йде про функціональні зміни, що виникають через зміни в структурах переживання. У статті топологія простору представлена декількома характеристиками – протяжністю, безперервністю, структурованістю і розуміється як структура феноменального досвіду. Асоціативність – це здатність переходити від одного змісту досвіду до іншого змісту досвіду. Автор демонструє, що асоціативна пам'ять можлива тільки у феноменальному просторі з властивостями – протяжністю, безперервністю і структурованістю. Це і є просторова логіка асоціативної пам'яті. Асоціативність буде по-різному визначатися різною топологією простору. У статті не розглянуто повну систему топологічних характеристик і не проаналізовано, як відхилення в асоціативності призводять до деформації топології простору, а також залишається осторонь питання про зв'язок просторової топології, асоціативності пам'яті з формами девіантної поведінки.

В. Marome *et al.* (2025) досліджують зв'язок феноменології внутрішнього досвіду зі структурою пам'яті. Стаття підтверджує ідею важливості феноменологічного простору і пам'яті: процес запам'ятовування – це не просто механічний запис даних, а активна «навігація» в просторі внутрішніх образів і думок. Автори показують, що девіантні або неадаптивні когнітивні стани (відволікання, порушення фокусу) можна розглядати як помилки в цій «топології кодування», які призводять до втрати зв'язності досвіду. Т. Solodovnyk *et al.* (2026)

аналізують механізми адаптації ветеранів. Особлива увага приділяється «розриву» між внутрішнім простором військового досвіду та зовнішнім простором мирного життя. S. Shinan-Altman (2024) демонструє, як радикальна зміна простору (полонення/війна) руйнує «когнітивні карти» особистості. Автор виділяє дихотомію між внутрішнім і зовнішнім простором, ілюструє топологію феноменологічного простору та показує, що порушення сприйняття простору призводить до дезадаптивної поведінки. А. Melnyk & T. Haliat (2026) у своїй роботі пропонують аналіз процесу «перепрошивання» травматичної пам'яті та відновлення тимчасової перспективи. Реінтеграція розглядається як відновлення психологічної та поведінкової цілісності. Робота підтримує ідею про асоціативність пам'яті – як ветерани переосмислюють бойовий досвід, щоб «вписати» його в нову соціальну сітку координат.

Колектив авторів R. Heinen *et al.* (2025) доводить, що мозок створює «когнітивні репрезентативні простори» (cognitive maps), де інформація розташовується за певною топологією. В результаті дослідження, автори виявили, що «відстань» між об'єктами в цьому ментальному просторі безпосередньо впливає на силу асоціацій і точність пам'яті. Стаття показує, що поведінка (decision-making) диктується саме структурою цієї «карти». Якщо карта спотворена (наприклад, через стрес або війну), «маршрути» поведінки стають неадекватними реальності, що і проявляється як девіація. L. Marku (2025) досліджує, як топологічні обмеження (структура зв'язків) і фазова динаміка нейронів дозволяють формувати стійку асоціативну пам'ять. У статті описується, як топологія мережі «нав'язує» певні патерни вилучення пам'яті. Це математичне та нейробіологічне обґрунтування того, чому асоціативність пам'яті не є хаотичною, а жорстко прив'язана до просторової структури (топології). Робота логічно підводить до думки про те, що «девіантна» поведінка може бути результатом «застрягання» свідомості в певних топологічних атракторах (пастках пам'яті), з яких людина не може вибратися через жорсткість сформованих зв'язків.

Отже, з огляду літератури стає зрозуміло, що пошук різних аспектів зв'язку простору, асоціативності пам'яті та форм девіантної поведінки – тема, що має наукову привабливість. Слід зазначити, що пам'ять – складна психічна функція, що включає в себе, наприклад, такі аспекти, як вибірковість, асоціативність, довготривалість, відтворюваність, контекстність, і раніше автори вивчали її вибірковість і побудували просторово-мнестичну модель девіантної поведінки для цього аспекту пам'яті. Метою даного дослідження стало розробити трихотомічну просторово-мнестичну модель девіантної поведінки для асоціативності пам'яті. Досягнення мети передбачало, по-перше, теоретико-аналітично продемонструвати зв'язок між асоціативністю пам'яті, характеристиками простору і формами девіантної поведінки; по-друге, запропонувати емпіричне вивчення питання.

♦ Матеріали та методи

В основу дослідження покладено феноменологічний, теоретичний та емпіричний методологічні підходи. Дослідження проводилося у 2025 році і включало в себе кілька етапів. З тієї причини, що пам'ять – складний психічний процес, який вимагає диференційованого дослідницького підходу, – на першому етапі дослідження фокус уваги був спрямований на один з фундаментальних її аспектів – асоціативність. Для демонстрації роботи асоціативності пам'яті в нормі було проведено її феноменологічний аналіз на прикладі пам'ятки мистецтва II століття – образу «Пророк перед Богоматір'ю з Немовлям», який розташований у Римських катакомбах Прісцилли. Аналіз, в якому простір розглядався як єдине, нерозсічене поле, продемонстрував, як відбувається смисловий перехід від одного елемента композиції до іншого, утворюючи органічний символіко-тематичний порядок. На другому етапі було запропоновано аналіз тексту V. Frankl (2023) з дослідженням взаємозв'язку асоціативності пам'яті, феноменологічного простору, що було виражено в топологічних характеристиках (безперервності, протяжності, структурованості, тривимірності, нескінченності) і поведінкових формах, включаючи девіантні форми поведінки. Можливість представити єдиний феноменологічний простір у вигляді конкретних топологічних характеристик, а також аналітичний перехід від топології простору до його феноменологічного сприйняття спирався на роботу D. Arabadzhy (2025). Третій етап включав вибір психодіагностичної методики для емпіричного вивчення асоціативності пам'яті. Такою методикою став Word Association Test, оскільки дозволяє кожен асоціативний перехід інтерпретувати як рух у феноменологічному просторі, де стимул – точка входу в простір, відповідь – точка актуалізації, час реакції – довжина траєкторії, а тип зв'язку – форма маршруту. Завдяки Word Association Test можна провести топологічну реконструкцію феноменологічного простору на основі асоціативних показників, після чого характеристики простору пов'язати із формами девіантної поведінки.

Четвертий етап включав організацію та проведення емпіричного дослідження у дистанційному форматі із застосуванням цифрової платформи для індивідуального тестування. У дослідженні взяли участь 44 особи віком від 20 до 50 років, які проживають в одному місті. Критеріями включення були відповідність заданому віковому діапазону та проживання в межах єдиного міського соціального простору. Спеціальні критерії виключення не встановлювалися, оскільки робота не передбачала клінічної діагностики та була орієнтована на виявлення загальних закономірностей взаємозв'язку між вибірковістю пам'яті та просторовою організацією переживання. Вибір вікової категорії 20-50 років обумовлений тим, що цей період відрізняється відносною когнітивною стійкістю. В аспекті девіантної поведінки даний етап розглядався не як фаза первинного формування, а як період практичної

реалізації девіантних форм у соціальному та психологічному просторі. Чинник проживання учасників одному місті враховувався з метою зниження впливу різномірних соціокультурних умов та забезпечення відносної однорідності зовнішнього простору. Усі випробувані проходили Word Association Test дистанційно, у звичній собі обстановці, обраної самостійно. Перед початком процедури їм надавалися стандартизовані письмові інструкції, повністю ідентичні за змістом та формулюванням. В інструкціях роз'яснювались мета завдання, порядок його виконання та вимоги до відповідей, що надаються. П'ятий етап – розрахунки та аналіз отриманих емпіричних даних. Виконано операціоналізація феноменологічних понять безперервності, протяжності, структурованості, тривимірності та нескінченності простору, їх розрахунок та опис можливих девіантних форм поведінки для 44 осіб та зроблено висновки.

Для обробки даних використовувалися методи описової статистики з використанням програмного забезпечення Excel. Дослідження проводилося відповідно до етичних вимог, встановлених WMA (2024). Усі учасники до початку тестування надали поінформовану згоду в електронній формі, були поінформовані про добровільність участі, а також можливість припинити участь у будь-який момент без негативних наслідків. Отримані дані використовувалися виключно в узагальненому вигляді з дотриманням принципу конфіденційності.

♦ Результати та обговорення

Феноменологічний аналіз асоціативності пам'яті у нормі з прикладу пам'ятника мистецтва II століття, образу Богородиці, що у катакомбах Прісцилли. Якщо у випадку вибіркової пам'яті важливим є те, що саме відбирається, то при асоціативності пам'яті важливо те, як відібрана інформація з'єднується між собою, як відбувається перехід від одного інформаційного фрагмента до іншого. Як приклад функціонування асоціативності в нормі показано найдавніший пам'ятник християнського мистецтва II століття, розташованого в катакомбах Прісцилли – образ «Пророк перед Богоматір'ю з Немовлям» (Рис. 1).

Рисунок 1. Пророк перед Богоматір'ю з Немовлям.
Катакомби Прісцилли, II століття
Джерело: I. Foletti (2011)

У цьому прикладі показано культурну асоціативну пам'ять, яка є сукупністю історично сформованих, колективно засвоєних смислових зв'язків між образами, символами та текстами, які забезпечують впізнавання і правильну інтерпретацію зображення в межах певної традиції (Ohiyenko, 1962; Panofsky, 1962). Саме вона визначає, які елементи поєднуються між собою і в якому напрямі відбувається смисловий перехід. Культурна асоціативна пам'ять між елементами композиції забезпечує розуміння того, що центральний образ слід співвідносити з історичним чином Діви Марії, а не з будь-ким іншим або з деяким абстрактним чином жіночої фігури. Система елементів – зірка, пророк із сувоєм та Немовля – перебуваючи у тематичному зв'язку дозволяють пізнати центральний образ.

Фігура старозавітного пророка ідентифікується насамперед через іконографічну ознаку – сувій у руці. У християнській традиції сувій є знаком пророчого слова, а конкретний текст, що асоціюється з цим образом, походить із Книги пророка Ісаї: «Сі Діва в утробі прийме і народить Сина і назвуть ім'я Йому: Еммануїл» (Іс. 7: 13-14). Саме ця цитата у культурній пам'яті закріплена як пророцтво про народження Христа, тому наявність сувою автоматично звужує коло можливих інтерпретацій постаті – це не абстрактний старець, а пророк Ісаї. Жест правої руки, спрямований на зірку, посилює цей смисловий зв'язок. Зірка у християнській символіці означає знамення народження Месії у Віфлємі. Таким чином, виникає подвійний асоціативний ланцюг: пророче слово (текст Ісаї) – його здійснення в історії (народження) – космічний знак здійснення (зірка).

У результаті зірка та пророк із сувоєм функціонують як інтерпретаційні маркери. Вони не просто супроводжують центральні фігури, а спрямовують сприйняття глядача, задають правильний напрям асоціативного переходу. Завдяки цьому постаті Жінки та Немовляти ідентифікуються не як узагальнений образ матері з дитиною, а як конкретні історико-богословські образи – Богоматір і Ісус Христос. Асоціативність тут працює як механізм зв'язування пророцтва, символу і події в єдину смислову структуру. Є момент у сюжеті, який слід зарахувати до роботи культурно-колективної, несвідомої асоціативної пам'яті. Справа в тому, що зображення Христа-Немовля нагим – специфічна особливість зображень, що належать першим трьом століттям, а починаючи з IV століття Немовля зображується переважно в одязі. Одним із можливих пояснень може бути таке: одяг прикриває наготу людини, надає їй відчуття захищеності. Перші століття – період гонінь на християн, Церква відчуває свою вразливість, незахищеність, відкритість зовнішньої агресії, тому Немовля, яке є образом церкви Христової, асоціативно пов'язується з його зображенням оголеним. Коли Церква історично піднімається до рівня державної релігії, коли Церква виявляється захищеною, а це відбувається з IV століття, то і Немовля зображується одягненим (Warburg, 1999).

Отже, приклад роботи символічної культурно-асоціативної пам'яті в нормі. Асоціативність пам'яті – це механізм смислового поєднання відібраних елементів, що забезпечує перехід від фрагментів до цілісного образу; у прикладі з образом «Пророк перед Богоматір'ю з Немовлям» з Катакомби Прісцилли зірка, пророк із сувоєм і Немовля утворюють тематично узгоджену систему, яка дозволяє ідентифікувати Богоматір та Христа; асоціативність має культурно-колективний вимір: впізнавання пророка ґрунтується на тексті з Книги пророка Ісаї, а зміна зображення Немовляти (оголене-одягнене) відображає історичний стан Церкви; у нормі асоціативність характеризується логічністю переходів, історичною вкоріненістю та символічною узгодженістю, забезпечуючи цілісність інтерпретації образу.

Зв'язок топології простору у п'яти характеристиках з асоціативністю пам'яті та девіантною поведінкою на прикладі тексту V. Frankl (2023). Безперервність феноменологічного простору полягає в тому, що перехід від однієї точки до іншої буде відбуватися без провалів, розривів та стрибків. У контексті асоціативності пам'яті безперервність простору визначає поєднання розрізнених елементів у потоці сенсу. З запропонованого тексту, за описом психології табірної досвіду V. Frankl зазначає, що іноді зовнішній стимул здатний запустити «відхід у себе», «втеча всередину себе». Однак такий відхід у себе не слід інтерпретувати як розрив реальності, оскільки зв'язок з нею залишається і людина може переходити від внутрішньої реальності до зовнішньої реальності усвідомлено. Внутрішня реальність як би накладається на зовнішню реальність без будь-якої прірви між ними, так що говорити про стан дерелізації буде в даному випадку помилковим. V. Frankl наділяє схильністю йти в себе інтелектуальних людей «тендітної статури», саме з цієї причини вони «краще протистоять табірній дійсності, ніж зовні сильні та міцні».

Ось приклад такої втечі у собі. V. Frankl для цього «звертається до особистих спогадів»: «Ми на світанку крокували з табору на будмайданчик», звучать марш-команди, «проходимо через табірні ворота», нестерпний холод, «прожектори спрямовані на нас», «в темряві ми йдемо далі, спотикаючись», «конвоїри безперестанку кричать на нас», «вітер ріже обличчя, не дає говорити»... «І переді мною виникає образ моєї дружини...» «Крізь густі хмари починає пробиватися рожеве світло ранкової зорі. А перед моїм духовним поглядом стоїть кохана людина. Моя фантазія зуміла втілити його так жваво, так яскраво, як це ніколи не було в моєму колишньому, нормальному житті». Через деякий час «... Той, хто йде попереду мене падає, що йдуть за ним теж не утримуються на ногах. Конвоїр вже тут, він уже б'є нас наводячи порядок. За кілька секунд моє внутрішнє споглядальне життя зруйноване. Але душа знову здатна здійснитися, вона знову виривається з місцевого табірної існування вгору, по той його бік, і знову починає діалог з коханою». Звідси видно, що світ з його суворими умовами залишається поруч, він відчувається

і переживається. Перехід легко здійснюється від внутрішнього до зовнішнього та навпаки. Це означає, що феноменологічний простір безперервний. «Повернення у минуле», коли «фантазія зайнята відновленням минулих вражень» – іноді «деталей повсякденності» – для ув'язнених було важливо, оскільки «несло їм світло». V. Frankl (2023) описує і досвід тих людей, феноменологічний простір яких був розірваний, тобто асоціації їх обриваються, а потік переживання стає переривчастим – вони переставали відчувати, втрачали інтерес до життя, життя ставало механічним, виникали «заціпеніння» та «апатія». Таким чином, втрата асоціативності призводить до девіантної поведінки.

Протяжність феноменологічного простору виявляється у його вимірності. Якщо простір вимірний, то може бути важливим те, якою мірою воно виміряне. У контексті асоціативності довжина феноменологічного простору визначається довгою асоціативними зв'язками. Аналіз тексту показує, що асоціативна пам'ять наділена довжиною у двох напрямках – тимчасовому та екзистенційному. Тимчасова довжина – це здатність асоціації поширюватися в минуле чи майбутнє. Це ланцюжок спогадів, у якому від одних образів відбувається перехід до інших образів або минуле, або майбутнє. «Ось, – пише V. Frankl (2023), – ти їдеш у трамваї; ось приходиш додому, відчиняєш двері; ось дзвонить телефон, піднімаєш трубку; запалюєш світло».

Екзистенційна довжина передбачає широту асоціативного охоплення. Деяка подія здатна запустити довгий асоціативний ланцюжок образів. V. Frankl (2023) про це пише так: «Я розмовляю з дружиною, я запитую, вона відповідає. Я бачу її посмішку, її підбадьорливий погляд, і – нехай цей погляд безтілесний – він сяє мені яскравіше, ніж сонце, що сходить у ці хвилини». «Ти годинами довбавеш землю... і знову починаєш свій діалог із коханою. І все більше відчуваєш її присутність, дедалі виразніше відчуваєш: вона поруч. І здається, що до неї можна доторкнутися, що варто простягнути руку – і її рука простягнеться тобі назустріч». Протяжність феноменологічного простору, відбиту у прикладах, слід протиставити табірної редукції простору до вузького коридору тілесного виживання, що можна оцінити у своїх проявах як девіантне поведінка.

Структурованість феноменологічного простору передбачає підпорядкованість його змісту чи ієрархії сенсів. У контексті асоціативності пам'яті структурованість простору означатиме, що асоціативні переходи відбуваються за принципом випадковості, а, по принципу екзистенційної значимості. Асоціативність утримує структуру простору від руйнації. Феноменологічний простір організується у коло таких важливих, ціннісних вузлів як любов, значення, відповідальність. V. Frankl (2023) демонструє, як кохання стає опорним принципом феноменологічного простору. «Я зрозумів, я прийняв істину – тільки любов є те кінцеве і вище, що виправдовує наше тутешнє існування, що може нас підвищувати і зміцнювати... Я тепер знаю, що людина,

яка вже не має нічого на цьому світі, може духовно – нехай на мить – мати найдорожчий для себе спосіб того, кого любить».

Особисте значення – центр, який бере участь у структуроутворенні феноменологічного простору. V. Frankl (2023) пише, що про необхідність зайняти позицію щодо страждання та насильства – «зайняти позицію щодо цієї форми крайнього примусового обмеження його буття». І далі – «Людина завжди і скрізь протистоїть долі, і це протистояння дає можливість перетворити своє страждання на внутрішнє досягнення». Тут йдеться про сенси, які оформлюють страждання тут і зараз. Але існують смисли, які визначають необхідність жити через майбутнє, смисли, що дивляться вперед. V. Frankl описує жах страждання у таборі, коли тіло сповнює нестерпний біль, а побутові питання пов'язані з виживанням. «І ось тут-то я використовую свій прийом: наступної миті я бачу себе стоять на кафедрі у великому, яскраво освяченому, красивому, теплом залі. Я роблю доповідь – і публіка, котра сидить переді мною в затишних, м'яких кріслах, зацікавлено слухає. А я говорю про психологію в концентраційному таборі. І все, що гнітить і мучить мене зараз, якось об'єктивується для мене, бачиться вже з висоти наукового аналізу». При порушенні асоціативної структурованості пам'ять втрачає смислову ієрархію: образи та переживання перестають бути пов'язаними з цінностями. Людина у разі втрачає відповідальність за вчинки, бере участь у насильстві, виправдовує жорстокість і моральний релятивізм.

Текст V. Frankl (2023) дозволяє говорити про тривимірність феноменологічного простору. Перша вісь – тілесно-справжнє: холод, втома, біль. Друга – минуле як пережите життя, наповнене стосунками та цінностями. Третє – майбутнє як спрямованість, очікування, завдання. Асоціативна пам'ять вільно переміщається між цими вимірами, не руйнуючи їх відмінності. Більше того, саме пам'ять дозволяє утримувати глибину простору, не зводячи його до площини «тут-і-зараз». Наприклад, коли V. Frankl звертається до образу дружини і вступає з нею у спілкування або коли він бачить себе за кафедрою і вимовляє доповідь, це рух у феноменологічному просторі, який відображає його глибину. V. Frankl пише, що втрата майбутнього призводить до деградації поведінки. У людини виникають травматичні сценарії, що повторюються, втрачаються життєві цінності, він відмовляється від соціально значущих ролей.

Асоціативна пам'ять у V. Frankl (2023) відкриває досвід нескінченності феноменологічного простору навіть за умов зовнішньої обмеженості. Табір – це обмежений простір: огорожі, бараки, режим, смерть. Але внутрішній простір не замикається. Асоціації немає кінцевої точки: образ коханої людини, сенс життя, відповідальність перед майбутнім не вичерпні. Саме тому V. Frankl підкреслює, що в людини не можна відібрати свободу відносини: «Духовна свобода людини, яку

у неї не можна відібрати до останнього подиху, дає їй можливість до останнього зітхання наповнювати своє життя змістом». Отже, аналіз тексту дозволяє зробити

висновок у тому, що асоціативність пам'яті можна розглянути з позицій топологічних показників феноменологічного простору (Таблиця 1).

Таблиця 1. Зв'язок топології простору, асоціативності пам'яті та можливих форм девіантної поведінки

Топологічна характеристика простору	Прояв у тексті	Характер асоціативності пам'яті	Порушення асоціативності	Можливі форми девіантної поведінки
Безперервність	Вільний перехід від табірної реальності до образу дружини та назад; «відхід у себе» без розриву із зовнішнім світом	Зв'язність асоціативних переходів; відсутність провалів між внутрішньою та зовнішньою реальністю; збереження потоку сенсу	Розрив потоку переживання; обрив асоціацій; апатія, «заціпеніння»	Психічна пасивність; втрата інтересу до життя; механічне існування; поведінкова деградація
Протяжність (тимчасова та екзистенційна)	Розгорнуті ланцюжки спогадів (минулий – дружина; майбутнє – кафедра та доповідь); внутрішній діалог	Довгі асоціативні ланцюжки; рух у минуле та майбутнє; широке екзистенційне охоплення	Звуження асоціативного діапазону до тілесного виживання; редукція до «тут-і-зараз»	Поведінка, орієнтована виключно на біологічне виживання; втрата перспективи; регрес
Структурованість	Центрування простору навколо кохання, сенсу, відповідальності; ієрархія цінностей	Асоціації організовані за принципом екзистенційної значущості; наявність смислових вузлів	Втрата ієрархії смислів; хаотичність асоціацій; знецінення цінностей	Моральний релятивізм; участь у насильстві; втрата відповідальності
Тривимірність (справжнє – минуле – майбутнє)	Одночасне утримання тілесного болю, образу дружини та образу майбутнього виступу	Вільне переміщення пам'яті між вимірами; збереження глибини переживання	Втрата майбутнього виміру; фіксація на травматичному теперішньому	Поведінкова деградація; травматичні сценарії, що повторюються; відмова від соціальних ролей
Нескінченність	Внутрішня свобода ставлення до долі; невичерпність сенсу навіть у таборі	Відкритість асоціативних зв'язків; відсутність кінцевої точки смислового горизонту	Замикання внутрішнього простору; відчуття остаточної безвиході	Екзистенційна капітуляція; відмова від смислотворення; руйнація життєвої позиції

Джерело: складено авторами на основі V. Frankl (2023)

Аналіз тексту дозволяє деталізувати роботу асоціативної пам'яті й у разі пов'язати характеристику простору з можливими формами поведінки, зокрема, при порушеннях асоціативності пам'яті, з девіантними формами поведінки. Проблема полягає у необхідності переходу від феноменологічних інтерпретацій до чітких, формалізованих результатів. Виникає потреба операціоналізувати асоціативність пам'яті таким чином, щоб на її основі можна було здійснити опис просторових феноменологічних характеристик, а далі – обґрунтовано вийти на аналіз форм девіантної поведінки. Для розв'язання цієї проблеми доцільним є використання методики Word Association Test як інструменту фіксації та кількісного аналізу асоціативних зв'язків.

Перехід від показників Word Association Test до характеристик простору та форм девіантної поведінки. Як дослідження пам'яті на асоціативність ефективно вдатися до тесту словесних асоціацій Word Association Test. Від отриманих результатів тесту можна аналітично перейти до властивостей асоціативного поля, а від них – до просторових характеристик – безперервності, протяжності, структурованості, тривимірності та нескінченності. Таблиця 2 поєднує п'ять параметрів, що описують феноменологічний асоціативний простір: безперервність – тимчасова когерентність потоку; протяжність – обсяг розгортання переживання; структурованість – ієрархічна організованість; тривимірність – багатовимірність асоціації; нескінченність – структурна відкритість та нециклічність.

Таблиця 2. Перехід від показників Word Association Test до топологічних характеристик феноменологічного простору

Параметр простору	Операціоналізація (формули)	Емпіричні показники	Теоретичний зміст	Інтерпретація
Неперервність	$KR = R/N$; $L = (1/n)$ ΣL ; $CV = SD(L)/\bar{L}$; $LS = 1/(1 + CV)$; $IC = KR \times LS$	N – кількість стимулів; R – кількість відповідей; L_i – латентності	Ступінь збереженості асоціативного потоку в часі; поєднання повноти реагування та рівномірності темпу	$IC > 0,8$ – висока неперервність; 0,6-0,8 – помірна; 0,4-0,6 – напружена; <0,4 – фрагментація
Протяжність	$P_{total} = P_{long} + P_{hor} + P_{vert}$ (кожна вісь 1-5 балів; сума 3-15)	Середній час реакції (M); кількість семантичних полів; рівні узагальнення реакцій	Дистанція психічного розгортання: часова, тематична та абстрактно-ієрархічна	3-6 – редукований; 7-10 – помірно розгорнутий; 11-13 – розвинений; 14-15 – високорозгорнутий простір

Таблиця 2. Продовження

Параметр простору	Операціоналізація (формули)	Емпіричні показники	Теоретичний зміст	Інтерпретація
Структурованість	$K_c = N_c / N; I_r = \sum(n_i \text{ при } n_i \geq 2) / N$	N_c – реакції в стійких кластерах; n_i – частоти категорій	Ступінь упорядкованості та централізації асоціативного поля; наявність стійких смислових ядер	Низькі значення – розсипчастість; середні – помірна організованість; високі – виражена централізація
Тривимірність	$R_i = (D_i, M_i, G_i)$	D – семантична дистанція; M – афективна модальність; G – глибина особистісної залученості	Просторова модель асоціації як багатовимірної точки; інтеграція когнітивного, емоційного та екзистенційного вимірів	Рівномірний розподіл за трьома осями – виражена тривимірність; редукція до однієї осі – сплюснення простору
Нескінченність	$O = N_{\text{clusters}} / N_{\text{total}}; C = \sum(p_i)^2; R_i = \sum(n_i - 1) / N_{\text{total}}; II = O \times (1 - C) \times (1 - R_i)$	N_{total} – кількість відповідей; N_{clusters} – кількість кластерів; p_i – ймовірності кластерів	Структурна відкритість поля: різноманіття напрямів, низька концентрація та низька циклічність	$II \rightarrow 0$ – замкнутість, передбачуваність, циклічність; $II \rightarrow 1$ – структурна відкритість, розподіленість, нециклічність

Джерело: складено авторами

Усі параметри ґрунтуються на класичних статистичних операціях (частота, середня, дисперсія, нормування, індекс концентрації), інтегрованих у феноменологічну інтерпретацію когнітивного простору. Аналітично отримані результати, що описують топологічні

характеристики феноменологічного простору, дозволяють наступним кроком аналітично перейти до форм девіантної поведінки кожної характеристики простору відповідно. У Таблиці 3 зведено параметри феноменологічного простору та можливі форми девіантної поведінки.

Таблиця 3. Перехід від топологічних характеристик феноменологічного простору до можливих форм девіантної поведінки

Параметр	Рівень	Поведінковий корелят	Ймовірна форма девіації
Безперервність (IC)	Висока (>0,8)	Стабільна саморегуляція	Ризик мінімальний
	Помірна	Локальна напруга	Ситуативні афективні реакції
	Низька	Розриви асоціацій	Імпульсивність
Тимчасова довжина (M)	Дуже низька	Фрагментація свідомості	Дезорганізована, агресивна поведінка
	Низька	Реактивність	Імпульсивні форми
	Середня	Баланс реакції та рефлексії	Девіація малоїмовірної
Горизонтальна довжина	Висока	Поглиблена переробка досвіду	Тривожно – румінативні форми
	Низька	Вузькість смислів	Ригідність, стереотипність
	Висока	Тематична варіативність	Ексцентричність
Вертикальна протяжність	Конкретний рівень	Буквальність	Примітивні форми реагування
	Символічний рівень	Смислова чутливість	Ідеологічна фіксація, кризовість
	Низька	Непоследовність	Хаотична поведінка
Структурованість (K_c, I_r)	Помірна	Гнучка організація	Девіація малоїмовірної
	Висока	Жорстка ціннісна система	Догматизація, сценарність
	Семантичний стиск ($X \downarrow$)	Нормативність	Конформізм
Тривимірність ($X - Y - Z$)	Семантичне розширення ($X \uparrow$)	Нестандартність	Ексцентричність
	Афективна амплітуда ($Y \uparrow$)	Емоційна полярність	Афективні спалахи
	Змістова глибина ($Z \uparrow$)	Сенсцентрованість	Екзистенційні кризи
Нескінченність (II)	Низька (замкнутість)	Циклічність	Повторювані конфлікти
	Середня	Помірна відкритість	Ситуативні форми
	Висока (відкритість)	Експансивність	Нестабільність ідентичності

Джерело: складено авторами

Аналітичний перехід від параметрів феноменологічного простору до форм девіантної поведінки ґрунтується на припущенні про регуляторну функцію просторової організації свідомості. Зміна структурних параметрів простору призводить до специфічного дефіциту інтеграції, тимчасової перспективи, афективної модуляції чи смислової централізації, що проявляється у типологічно різних формах девіантного реагування. Результати емпіричного дослідження зв'язку асоціативності пам'яті з топологією простору та формами

девіантної поведінки. Отримана аналітично топологічна реконструкція феноменологічного простору та її зв'язок із можливими формами девіантної поведінки дозволяють звернутися до Word Association Test і тепер уже на практиці отримати результати як для конкретного випадку, так і для групи людей. З урахуванням інтерпретацій, даних у Таблиці 2, запропоновані результати розрахунків розподілу психометричних показників для всієї групи (44 учасники) у відсотковому співвідношенні (Таблиця 4). Підрахунок розподілу за групою.

За даними, більшість протоколів виявили середнє значення. Безперервність ІС: середня $\approx 0,70-0,73$ – помірна безперервність. Протяжність: 13-15 – висока. Кс/Іг:

0,52-0,56 – помірна структурованість. Тривимірність: $\bar{D}/\bar{M}/\bar{G}$: 3,2-3,7 – переважно середня, подекуди висока. Нескінченність: ІІ: 0,38-0,41 – середня/низька.

Таблиця 4. Розподіл у % (44 протоколи)

Показник	Високий	%	Середній	%	Низький	%
Безперервність (ІС)	2	5	40	91	2	5
Протяжність	35	80	9	20	0	0
Структурованість (Кс/Іг)	0	0	44	100	0	0
Тривимірність $\bar{D}$	10	23	34	77	0	0
Тривимірність $\bar{M}$	20	45	24	55	0	0
Тривимірність $\bar{G}$	12	27	32	73	0	0
Нескінченність (ІІ)	0	0	44	100	0	0

Джерело: складено авторами

З Таблиці 4 видно, що безперервність – майже вся група має помірні значення (ІС 0,6-0,8), стабільний асоціативний потік, але з латентними «стрибками»; протяжність – переважна більшість високорозгорнута, асоціації охоплюють широкі часові, тематичні та рівні діапазони; структурованість – всі учасники мають помірно виражені смислові центри; немає жодного низько структурованого простору; тривимірність – осі $\bar{M}$ (45 %) і $\bar{G}$ (27 %) демонструють високу залученість та емоційність в учасників, решта мають середні показники, а ось $\bar{D}$ (77 %) переважно середня, тобто фіксується помірно різноманітна семантична відстань; нескінченність (ІІ) – вся група знаходиться в середньому діапазоні (0,38-0,41), часткова відкритість, рекурсивність присутня.

На основі розрахунків феноменологічного простору учасників та логіки переходу характеристик простору до можливих форм девіантної поведінки можна скласти таблицю відсоткового розподілу потенційних девіацій (Таблиця 5). У таблиці виділено чотири основні типи девіації. Ситуативна/імпульсивна девіація – локальні емоційні сплески, короточасні відхилення від норми. Ціннісна/екзистенційна девіація – порушення норм, мотивовані цінностями, принципами, символікою. Циклічна/повторювана девіація – звичні патерни відхилень, повторювані події у знайомих сферах. Інтелектуально-символічна/креативна девіація – філософська, творча або ідеалізована девіація.

Таблиця 5. Відсоткове співвідношення можливих форм девіацій (44 протоколи)

Тип девіації	Висока ймовірність, %	Середня, %	Низька, %
Ситуативна/імпульсивна	9	84	7
Ціннісна/екзистенційна	32	61	7
Циклічна/повторювана	14	75	11
Інтелектуально-символічна/креативна	27	66	7

Джерело: складено авторами

З Таблиці 5 видно, що ситуативна девіація проявляється рідко високою мірою, отже, більшість учасників не схильні до імпульсивних порушень, але частина має помірні короточасні відхилення. Ціннісна/екзистенційна девіація найбільш виражена, таким чином багато учасників схильні до дій, мотивованих принципами чи внутрішніми переконаннями. Циклічна/повторювана девіація спостерігається помірно, тому звичні патерни можливі, але не домінують. Інтелектуально-символічна девіація проявляється у третій частині групи, отже, існує можливість нестандартного, креативного чи філософського порушення норм. Таким чином, група характеризується високою когнітивною та екзистенційною залученістю, помірною безперервністю та помірною структурною відкритістю. Девіація проявляється не імпульсивно, а частіше через ціннісні, символічні та повторювані патерни. Учасники здатні до творчої та філософської девіації, яка може виявлятися як нестандартне мислення, ідеалізація чи креативне порушення

норм. Групова динаміка показує баланс між структурою та відкритістю, що вказує на відносно стабільне, але потенційно гнучке асоціативне поле.

Порівнюючи існуючі актуальні дослідження на тему з результатами отриманими під час роботи над трихотомічною просторово-мнестичною моделлю слід зазначити, що автори досліджень виходять із просторової метафізики свідомості: пам'ять і мислення вони розуміються як процеси, розгортаються у структурованому феноменологічному чи когнітивному просторі. У J. Colelli (2025) топологія феноменального поля (довжина, безперервність, структурованість) уможливорює асоціативність. В. Marome *et al.* (2025) зазначають, що пам'ять – це навігація у внутрішньому просторі. У S. Shinan-Altman (2024) та T. Solodovnyk *et al.* (2026) порушення поведінкової адаптації пояснюється розривом між внутрішнім та зовнішнім простором. У R. Heinen *et al.* (2025) «когнітивні карти» описують топологічну організацію репрезентацій. У L. Marku (2025) топологія

нейронної мережі задає стійкі патерни асоціацій. У всіх випадках простір виступає регуляторним принципом пам'яті та поведінки. З іншого боку, у всіх роботах простежується ідея залежності поведінки від структури асоціативного поля. Спотворення топології – стрес, травма, відволікання або фазова фіксація нейронної динаміки веде до неадаптивних форм реагування. Тим самим закладається загальна теза: девіація є наслідком структурного порушення простору переживання.

Тим не менш, і це дуже важливо, проведене дослідження поєднує феноменологічний (переживання), когнітивний (асоціації), психометричний (індекси) та поведінковий (девіація) рівні аналізу в єдину модель, на відміну, наприклад, від М. Merleau-Ponty (1981), у якого фокус зосереджений на феноменологічному та тілесному досвіді, міжсуб'єктивній орієнтації. Більшість авторів ці рівні залишаються роз'єднаними. Е. Husserl (1952) задає феноменологічне поле свідомості, у якому об'єкти розташовуються в суб'єктивному сприйнятті. Він описує якісні властивості досвіду (протяжність, спрямованість, контекст), але не вводить формальних кількісних параметрів. Це чисто описова феноменологія, як погоджується D. Moran (2000). Просторово-мнестична модель відрізняється системністю топологічного опису – у більшості робіт аналіз обмежений 2-3 характеристиками (частіше – безперервність та структурованість). У просторово-мнестичній моделі вводиться повна система з п'яти топологічних параметрів: безперервність, довжина, структурованість, тривимірність, нескінченність – як це представлено у роботі Н. Reichenbach (1958). Це дозволяє перейти від приватних спостережень широкої архітектури феноменологічного простору. На відміну від К. Lewin (1939), поняття «психологічного простору» є загальним, евристичним. Він описує психологічні сили, напрями мотивації та бар'єри поведінки. Дослідники К. Danziger (2000) та В. Burnes & В. Cooke (2013) доводять, що К. Левін не пропонує конкретних топологічних параметрів і не формалізує простір у числові або якісні характеристики, що ускладнює пряме прогнозування поведінки на основі його моделі.

В останніх, тематично близьких дослідженнях, девіація згадується як наслідок спотворення (адикції, агресія, дезадаптація), але не вибудовується формалізована модель відповідності «параметр простору – тип девіації». У дослідженні запропоновано аналітичний перехід від кожного топологічного показника до специфічного регуляторного дефіциту і далі до типологічно різних форм девіантної поведінки (ситуативної, ціннісної, циклічної, інтелектуально-символічної). Це створює діагностичну матрицю. На відміну від суто теоретичних чи нейробіологічних моделей, запропоноване дослідження формулює конкретний інструмент емпіричної реконструкції феноменологічного простору через Word Association Test. Тим самим здійснюється міст між феноменологією, психометрією та поведінковим аналізом.

Слід зазначити, що запропоноване дослідження вписується в ширшу програму (раніше вибірковість пам'яті), формуючи поетапно цілісну просторово-мнестичну концепцію. Це не фрагментарний, а кумулятивний характер наукової новизни. У роботах про ветеранів та травму описується феномен розриву, але не пропонується універсальний топологічний діагностичний алгоритм. Просторово-мнестична модель дозволяє не лише описувати постфактум деформацію простору, а й прогнозувати тип девіації на основі параметрів асоціативного поля, що робить її застосовною у консультативній та реабілітаційній практиці, особливо в умовах війни.

♦ Висновки

Асоціативність пам'яті може бути розглянута як просторово організований процес, що функціонує в рамках феноменологічного простору, що має топологічні характеристики: безперервність, протяжність, структурованість, тривимірність і нескінченність. Кожна із зазначених характеристик виконує регуляторну функцію: безперервність забезпечує зв'язність переживання; протяжність – тимчасову та екзистенційну розгорнутість; структурованість – ієрархію смислів; тривимірність – збереження глибини (минуле-справжнє-майбутнє); нескінченність – відкритість та нециклічність асоціативного поля. Порушення окремих топологічних параметрів веде до специфічних деформацій асоціативності пам'яті та проявляється у різних формах девіантної поведінки: фрагментації та імпульсивності (при зниженні безперервності), звуженні життєвої перспективи (при редукції протяжності), втраті ціннісної ієрархії (при деформації структурованості), фіксації на справжньому чи травматичному досвіді (при сплюсненні тривимірності), застряганні в патернах, що повторюються (при обмеженні нескінченності). Феноменологічний аналіз художнього образу та тексту V. Frankl підтвердив, що збереження топологічної цілісності простору забезпечує стійкість поведінки навіть у екстремальних умовах. Застосування Word Association Test дозволило операціоналізувати феноменологічні характеристики та здійснити перехід від асоціативних показників до топологічної реконструкції індивідуального простору. Емпіричні дані (44 учасники) продемонстрували переважання помірної безперервності та структурованості за високої протяжності та середньої відкритості простору, що відповідає переважно ціннісно-екзистенційним та інтелектуально-символічним формам потенційної девіації, а не імпульсивним відхиленням.

Системне розглядання питання безпосередньо веде до наукової новизни, і саме з цієї причини актуальним є побудова трихотомічної просторово-мнестичної моделі девіантної поведінки, взятої в контексті асоціативності пам'яті. Така модель може стати основою і для подальших досліджень. Крім того, розроблена трихотомічна просторово-мнестична модель, володіючи діагностичною цінністю, прогностичним потенціалом і можливістю включення в психотерапевтичний процес, особливо значуща в період воєн і соціальних потрясінь, коли

психологія шукає ефективні шляхи допомоги для адаптації військових і цивільних осіб в зонах бойових дій.

◆ Подяку

Немає.

◆ Фінансування

Немає.

◆ Конфлікт інтересів

Немає.

◆ Джерела

- [1] Arabadzy, D. (2025). Space and behavior: Democritus' philosophical model as a tool for analyzing the psychology of deviant behavior. *Doksa*, 1(43), 42-52. doi: 10.18524/2410-2601.2025.1(43).346329.
- [2] Burnes, B., & Cooke, B. (2013). Kurt Lewin's field theory: A review and re-evaluation. *International Journal of Management Reviews*, 15(4), 408-425. doi: 10.1111/j.1468-2370.2012.00348.x.
- [3] Colelli, J. (2025). From pure experience to cognitive models: Constitutive explanations and modalization in phenomenological cognitivism. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. doi: 10.1007/s11097-025-10095-2.
- [4] Danziger, K. (2000). Making social psychology experimental: A conceptual history, 1920-1970. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 36(4), 329-347. doi: 10.1002/1520-6696(200023)36:4<329::AID-JHBS3>3.0.CO;2-5.
- [5] Foletti, I. (2011). *Nikodim Kondakov, iconography of the Mother of God, vol. III*. Rome: Aletti Center Publishing House.
- [6] Frankl, V. (2023). *Man's search for meaning. A psychologist in a concentration camp*. Kharkiv: KSD.
- [7] Heinen, R., Rau, E.M.B., Herweg, N.A., & Axmacher, N. (2025). Task-relevant representational spaces in human memory traces. *PLoS Computational Biology*, 21(9), article number e1013476. doi: 10.1371/journal.pcbi.1013476.
- [8] Husserl, E. (1952). *Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy: Second book. Studies in the phenomenology of constitution*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- [9] Lewin, K. (1939). *Field theory and experiment in social psychology: Concepts and methods*. *American Journal of Sociology*, 44(6), 868-896.
- [10] Marku, L. (2025). *Topological phase constraints and amplitude dynamics improve associative memory in oscillatory neural networks* (preprint). doi: 10.13140/RG.2.2.21347.00801.
- [11] Marome, B., Shelat, S., & Schooler, J.W. (2025). The phenomenology of encoding: Experience sampling reveals thoughts associated with the retention of visual and verbal materials. *Consciousness and Cognition*, 136, article number 103958. doi: 10.1016/j.concog.2025.103958.
- [12] Melnyk, A., & Haliat, T. (2026). Psychological mechanisms of war veterans' reintegration into civilian environment. *Scientific Papers of KROK University*, 4(80), 440-446. doi: 10.31732/2663-2209-2025-80-440-446.
- [13] Merleau-Ponty, M. (1981). *Phenomenology of perception*. London: Routledge.
- [14] Moran, D. (2000). *Introduction to phenomenology*. London: Routledge.
- [15] Ohiyenko, I. (1962). *The Holy Bible*. London: British and Foreign Bible Society.
- [16] Panofsky, E. (1962). *Studies in iconology*. New York: Harper & Row.
- [17] Reichenbach, H. (1958). *The philosophy of space & time*. New York: Dover Publications.
- [18] Shinan-Altman, S. (2024). Exploring spatial perception and psychological adaptation in adolescents released from captivity. *Psychology*, 15(9), 1424-1436. doi: 10.4236/psych.2024.159084.
- [19] Solodovnyk, T., Ponomarenko, P., & Malko, N. (2026). Peculiarities of the socio-psychological adaptation of military personnel to civilian life. *The Future and Innovations in Science*, 1(59), 3031-3043. doi: 10.52058/2786-4952-2026-1(59)-3031-3043.
- [20] Warburg, A. (1999). *The renewal of pagan antiquity: Contributions to the cultural history of the European Renaissance*. Los Angeles: Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities.
- [21] WMA. (2024, October). *WMA Declaration of Helsinki – ethical principles for medical research involving human participants*. Retrieved from <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki/>.

A spatial-mnestic model of deviant behaviour: The topology of phenomenological space and the associativity of memory in the context of deviant behaviour

Olena Danilova

PhD in Psychology, Associate Professor
National University "Odesa Maritime Academy"
65000, 8 Didrikhson Str., Odesa, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6151-0774>

Dmytro Arabadzhy

PhD in Theology
Odesa I.I. Mechnikov National University
65000, 2 V. Zmiienko Str., Odesa, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-6746-3765>

♦ **Abstract.** The article examined the development of a trichotomous spatial-mnestic model of deviant behaviour in the context of memory associativity. The theoretical foundation of the study was the conception of phenomenological space as a primary matrix of consciousness, within which thinking, memory, and behaviour are organised topologically. Space was considered not as a physical given, but as a structured field of experience formed through the interaction of perception and mental functions. Particular attention was paid to the associativity of memory as the capacity to make transitions between elements of experience, ensuring the meaningful coherence of consciousness. The relevance of the study stems from the growing interest in the problem of cognitive maps and the spatial organisation of memory in contemporary science. The aim of the study was to theoretically and empirically substantiate the existence of a correlation between the associativity of memory, the topological characteristics of phenomenological space, and forms of deviant behaviour. The methodology included phenomenological analysis, theoretical modelling and empirical research. The empirical stage was carried out using the Word Association Test. A procedure was developed for operationalising the topological characteristics of space based on associative indicators (indices of continuity, extent, structuredness, three-dimensionality, and infinity). The results of the study showed that, for the majority of respondents, moderate values of continuity and structuredness of phenomenological space predominate, alongside relatively high extensiveness and an average level of its openness. It was found that the variability of associative transitions reflects the degree of organisation of mental space and may be linked to regulatory mechanisms of behaviour. Based on an analysis of topological parameters and the nature of associative links, a typology of potential deviant manifestations has been proposed. Four types of deviation have been identified: situational, associated with local disruptions of continuity; value-existential, caused by a reduction in the structure of the semantic space; cyclical, arising from repetitive associative trajectories; and intellectual-symbolic, manifested in excessive abstraction and the expansion of associative space. The results obtained indicate the possibility of using topological characteristics of phenomenological space as indicators of the cognitive prerequisites of deviant behaviour. The practical value of this work lies in the possibility of using the proposed model for the diagnosis and prediction of deviant forms of behaviour in psychological practice, as well as in research in cognitive psychology, psychotherapy and behavioural sciences

♦ **Keywords:** systems approach; structure of phenomenological experience; cognitive-spatial organisation; patterns of behavioural regulation; psychological rigidity